

SOCIĀLISTISKO IERAŽU KONCEPTUALIZĀCIJA PADOMJU LATVIJĀ 20. GADSIMTA 60.–80. GADOS

Anastasija Miņenkova

Mg. hist., doktora grāda pretendente; vēsturniece; Rīgas Puškina liceja vēstures skolotāja
Zinātniskās intereses: varas un reliģijas attiecības Latvijas PSR un PSRS, padomju
kultūrpolitika reliģijas jomā, reliģisko rituālu un sociālistisko ieražu mijiedarbība.

Rakstā tiek aplūkota specifiska padomju kultūrpolitikas joma – sociālistisko ieražu ieviešana, kas veidoja alternatīvu reliģisko rituālu praksei Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā. Padomju vara veicināja sociālistisko ieražu izplatīšanos, lai mazinātu sabiedrības pievēršanos reliģiskajiem rituāliem. Raksts sniedz ieskatu sociālistisko ieražu konceptualizācijas procesā Latvijas teritorijā 20. gadsimta 60.–80. gados, atklājot, kādā veidā padomju vara pamatoja un nodrošināja sociālistisko ieražu ieviešanu, kā veidojās to saturs un mākslinieciskais veidols. Tiek ieskicēti šīs parādības attīstības apstākļi PSRS un Latvijas PSR līmenī. Uzmanība tiek veltīta sociālistisko ieražu ieviešanā iesaistītajām institūcijām un amatpersonām un ieražu izplatīšanas mehānismiem. Tiek raksturota sociālistisko ieražu ideoloģiskā argumentācija un to koncepcijas specifika Latvijas PSR.

Atslēgas vārdi: reliģiskie rituāli, Latvijas PSR, sociālistiskās ieražas, padomju kultūrpolitika.

Raksts ir veltīts Anatolija Jančevska (1943–2003) piemiņai, jo viņš iedvesmoja raksta autori pievērsties vēstures pētniecībai.

Ievads

Laika periodā no 20. gadsimta 60. gadu sākuma līdz 80. gadu beigām nozīmīgs kultūrpolitikas virziens padomju valstī bija sociālistisko ieražu ieviešana, kas tika plaši realizēta visā Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (PSRS) un specifiski Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (Latvijas PSR). Raksta ietvaros

tiek aplūkotas tieši tās sociālistiskās ieražas, kas funkcionāli atkārtoja dažādām reliģiskajām konfesijām raksturīgos rituālus un, iespējams, konkurēja ar tiem. Tā apskatāmajā laika periodā tika ieviesti šādi pasākumi: Bērna dzimšanas svinīgā reģistrācija, Bērna un Bērnības svētki, Pilngadības svētki, sabiedriskās kāzas, komjauniešu kāzas, sabiedriskās bēres, Mirušo piemiņas dienas u. c. Tiekme aizvietot ar sociālistiskajām ieražām kristības, reliģiskās laulības un bērnu ceremonijas, pirmo komūniju, konfirmāciju un citus rituālus apliecināja plaši pazīstamo padomju varas nodomu apspiest reliģiskās institūcijas un reliģisko praksi kopumā. Savukārt sociālistisko ieražu ieviešana bija viena no vislabāk pārdomātajām padomju varas metodēm iecerētajai reliģijas ietekmes samazināšanai.

Apskatāmā perioda dokumentos un tematiskajās publikācijās sociālistiskās ieražas tiek sauktas arī par jaunajām sadzīves tradīcijām, padomju sadzīves tradīcijām, sociālistiskajām tradīcijām, padomju rituāliem, padomju tradīcijām, pilsoniskajiem rituāliem, dažreiz – par ģimenes ieražām un svētkiem. Kaut arī jēdziens “sociālistiskās ieražas”, pēc autore domām, visprecīzāk raksturo pētāmo parādību, raksta ietvaros ir pieļaujama visu minēto apzīmējumu paralēla lietošana. Ārpus raksta ietvariem paliek tādi padomju svētki kā Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas gadadiena, 8. marts (Starptautiskā sieviešu diena), Ļeņina dzimšanas diena u. c.

Raksta fokusā nonāk jautājums par sociālistisko ieražu konceptualizāciju – praktiskā un ideoloģiskā pamatojuma piešķiršanu tiem pasākumiem, ar kuriem laika gaitā padomju vara cerēja aizvietot reliģiskos rituālus. Sociālistisko ieražu konceptualizācija tiek apskatīta dažādos aspektos – no ieražu rašanās apstākļiem līdz to ieviešanas mehānismiem un konceptuālajam ietvaram, kas attīstījās un kļuva komplicētāks, mainoties PSRS politiskajai konjunktūrai. Tas iekļauj arī PSRS politikas vadlīniju adaptāciju Latvijas PSR.

Mūsdienu Latvijā rakstā aplūkotā parādība ir maz pētīta, visplašāk tā ir aprakstīta Ilzes Boldānes-Zeļņekovas publikācijā par sociālistisko ieražu būtību Latvijas PSR,¹ un tajā tiek apskatīti padomju tradīciju veidi, ieskaitot profesionālos un valsts svētkus, to ieviešanas mērķi un mehānismi Latvijas PSR, kā arī piedāvāti vēl divi sociālistisko ieražu apzīmējumi – ieviestās un aizstātās tradīcijas. Šo tradīciju konkurence ar reliģiskajiem rituāliem arī tiek iezīmēta, bet tā nav minētā raksta vadmotīvs.

Šī raksta informatīvo bāzi pārsvarā veido Latvijas Valsts arhīva materiāli – Latvijas PSR Kultūras ministrijas, PSRS Ministru Padomes (MP) Reliģijas lietu padomes (RLP) pilnvarotā Latvijas PSR, PSRS MP Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes (KPBLP) pilnvarotā un PSRS MP Reliģijas kultu lietu padomes

1 Boldāne-Zeļņenkova 2017, 122–150.

(RKLP) pilnvarotā Latvijas PSR dokumenti,² kā arī padomju laika publikācijas par sociālistisko ieražu ieviešanu.³ Nozīmīgas raksta izstrādei bija arī ārzemju publikācijas par sociālistisko ieražu tēmu, kuras sniedza ziņas par padomju tradīciju kompleksa attīstību un ieviešanas intensitāti PSRS. Atsevišķi Rietumu pētnieki pievērsās padomju rituālu tēmai 20. gadsimta 70.–80. gados, jau toreiz konstatējot to antirelīgisko ievirzi, kā arī apskatot tos Aukstā kara problemātikas kontekstā.⁴ Bijušajās PSRS republikās ir tapušas vairākas mūsdienu publikācijas, kas pārsvarā ir veltītas sociālistisko ieražu jautājumam tieši konkrētajā reģionā.⁵ Visplašāko kontekstu tēmai sniedz Jeļenas Židkovas darbs,⁶ kas vēsta par sociālistisko ieražu ģenēzi, sākot ar 20. gadsimta 20. gadiem, un to aktualizācijas iemesliem vēlākajos periodos.

Priekšvēsture: sociālistisko ieražu ieviešanas sākumi padomju valstī

Lai izprastu sociālistisko ieražu konceptualizācijas procesu 20. gadsimta 60.–80. gados, ir nepieciešams īss ieskats šīs parādības vēsturē ne tikai Latvijas PSR, bet arī visas padomju valsts mērogā. Jaunu padomju ieražu radīšana ilga vairākas desmitgades – interese par šo jautājumu padomju varas aprindās laiku pa laikam aplusa un atkal atjaunojās.⁷ Ir pieņemts iedalīt sociālistisko ieražu veidošanās procesu trīs lielos posmos: no 1918. gada līdz 30. gadu vidum, no 30. līdz 50. gadiem un no 60. līdz 80. gadiem.⁸

Pirmā posma sākumu var nosacīti attiecināt uz 1918. gadu, kad padomju valstī tika pieņemts Dekrēts par baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas atdalīšanu no baznīcas, līdz ar kuru dzimšanas, nāves un laulību reģistrācija, ko veica reliģiskie institūti, zaudēja juridisko spēku.⁹ Laulāšana, kristības un mirušo apstāvēšana turpināja notikt, tomēr par likumīgu atzina vienīgi tādu laulības,

2 *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs* (turpmāk LNA-LVA), 678., 1419., 1452., 1448. fonds.

3 Piemēram, Brēde 1972; Brēde 1979; Cimermanis 1981; Fišers, Juškēvičs 1964, 207–223; Zavarina 1970; Čivkule, Jefremova 1970.

4 Piemēram, Binns 1982, 298–309; Cushman 1988, 162–180; Binns 1979, 585–606.

5 Piemēram, Putinaitē 2021, 64–83; Dadabaev 2014, 328–353; Vazeroņa, Mol'kin 2015; Sokolova 2011, 187–202; Khvostova 2010.

6 Zhidkova 2012, 408–429.

7 Turpat, 408.

8 Vazeroņa, Mol'kin 2015.

9 Zhidkova 2012, 408.

dzimšanas vai nāves reģistrāciju, kura notika padomju izpildkomitejās¹⁰ – tādā veidā varas iestādes cerēja atņemt reliģiskajām organizācijām simbolisko varu pār cilvēku dzīvi un marginalizēt tās.¹¹ Šim posmam bija raksturīga kategoriska atteikšanās no reliģiskajiem rituāliem vai to brutāla modernizēšana, ieviešot t. s. “sarkanās ieražas” – “sarkanās Lieldienas”, “sarkanos Ziemassvētkus” (te jāmin arī padomju varas īpaši sekmētā Jaunā gada svinēšana, kas gan īsu laika posmu – no 1929. līdz 1934. gadam – tika aizliegta), “sarkanās kāzas”, “sarkanās kristības”, “oktjabrinās”, “zvezdinas” (kr. “октябрины”, “звездины” – kristību sovietizētais analogs, iniciācijas paveids, kura oficiālais mērķis bija ievest bērnu padomju sabiedrībā) u. c.¹² Šiem pasākumiem bija izteikta ateistiska ievirze, ar to palīdzību propagandēja padomju dzīvesveidu, jaunu skatījumu uz sabiedriskajām, laulības un ģimenes attiecībām. Atsevišķos gadījumos reliģiskās prakses tika asociētas ar sieviešu un bērnu apspiešanu, bet jaunie padomju pasākumi – ar viņu atbrīvošanu no patriarhālajām paražām.¹³ Vēsturnieki atzīst, ka “sarkanās ieražas” nebija pārāk izplatītas pilsētās un vēl mazāk – lauku vidē.¹⁴

Pastāv viedoklis, ka šajā laikā gandrīz nenotika varas inspirēta pilsonisko ieražu izstrāde un pirmie padomju rituāli bija saistīti ar komjauniešu un citu komunistisko aktīvistu lokālajām iniciatīvām, ar t. s. “masu dzīvo jaunradi” (kr. “живое творчество масс”).¹⁵ Viss, kas attiecas uz pagrieziena brīžiem cilvēka dzīvē – laulība, bērna piedzimšana, nāve –, tika reducēts uz formālām procedūrām, un līdz pat laikam, kad PSRS vadītājs (1953–1964) bija Ņikita Hruščovs, nopietna uzmanība padomju pilsoņa privātās dzīves rituālu aspektam netika pievērsta.¹⁶ Tomēr šim viedoklim runā pretī ziņas par tālaika augstāko padomju ierēdņu ieinteresētību un dalību sociālistisko tradīciju iesakņošanās procesā – te ir minami Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) izglītības tautas komisārs Anatolijs Lunačarskis, tieslietu tautas komisāra vietnieks Pjotrs Krasikovs, valsts darbinieks un antireliģiskās politikas īstenotājs Jemeljans Jaroslavskis.¹⁷ Anatolijs Lunačarskis ir veltījis vairākus rakstus reliģijas tēmām un ģimenes dzīves izpratnei padomju valstī, kā arī abu šo jomu mijiedarbībai,¹⁸

10 Zhidkova 2012, 408.

11 Smolkin 2018, 167.

12 Vazeroва, Moļkin 2015.

13 Dadabaev 2014, 331.

14 Vazeroва, Moļkin 2015.

15 Zhidkova 2012, 408.

16 Turpat.

17 Emeliakh 1971, 185–186.

18 Lunacharskii 1965; Lunacharskii 1972; Lunacharskii 1927.

un ir zīmīgi, ka tie tika pārīzdoti 20. gadsimta 60.–70. gados, kad intensīvi notika sociālistisko ieražu izplatīšana.

Sociālistisko ieražu attīstības **otrajā posmā** (no 20. gadsimta 30. gadu vidus līdz 50. gadiem) padomju vara ieviesa daudzus “profesionālos svētkus”, piemēram, Zvejnieku dienu, Ogļraču dienu, Dzelzceļnieku dienu u. c.¹⁹ Tādu pasākumu tieša ietekme uz reliģisko rituālu praksi ir apšaubāma, tomēr tie bija daļa no sociālistisko ieražu kompleksa, no veselas padomju svētku sistēmas, kas turpināja veidoties šajā laikā. Taču šajā periodā norisinājās padomju vēstures dramatiskākie notikumi – kolektivizācija, masu represijas, Otrais pasaules karš, un tas ievērojami kavēja sociālistisko ieražu nostiprināšanos.²⁰ Jāatzīst, ka šajā laika posmā ar cilvēka personīgo dzīvi saistītie padomju svētki, proti, tās padomju ieražas, kas pēc funkcijas atkārtoja reliģiskos rituālus, tika gandrīz aizmirstas.

Trešais posms sākās gandrīz vienlaikus ar Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (PSKP CK) pirmā sekretāra Ņikitas Hruščova 1958. gadā uzsāktu antireliģisko kampaņu, ko atsevišķi vēsturnieki saista ar de-staļinizācijas procesiem PSRS.²¹ Šim posmam ir raksturīgas plašas akadēmiskās diskusijas par ieražu vietu padomju sabiedrībā.²² Šajā laikā kā būtisks trūkums ateistiskajā audzināšanā tiek atzīmēts tas, ka tajā pārsvarā tika izmantotas racionālas metodes, emocionālo lietas pusi atstājot otrajā plānā. Šo taktiku salīdzināja ar reliģisko organizāciju pieeju, kuras, kā tika uzskatīts, koncentrējās tieši uz to, lai emocionāli iespaidotu cilvēkus.²³ Ir svarīgi, ka šajā laikā sociālistisko ieražu ieviešana pakāpeniski maina savu būtību – no šauri orientēta antireliģiskās cīņas līdzekļa tā pārtop par komunistiskās audzināšanas sastāvdaļu, par tā saucamā jaunā cilvēka veidošanas faktoru.²⁴ Tomēr jāatzīst, ka arī šo uzdevumu sociālistiskās ieražas pilda tieši no antireliģiskā, ateistiskā rakursa.

Sociālistisko ieražu jaunatklāšana PSRS un ieviešana Latvijas PSR

Raksta hronoloģiskajiem ietvariem gandrīz pilnībā atbilst sociālistisko ieražu attīstības trešais posms (no 20. gadsimta 60. līdz 80. gadiem), tāpēc ir vērts to apskatīt sīkāk. Tieši šajā periodā sociālistiskās ieražas, kas iepriekš tika piemirstas,

19 Vazeroņa, Mol'kin 2015.

20 Turpat.

21 Taubmans 2003, 515; Binns 1982, 299–300.

22 Vazeroņa, Mol'kin 2015.

23 Turpat.

24 Zhidkova 2012, 412–413.

tiek jaunatklātas un ieviestas arvien intensīvāk. Tomēr, lai sabiedrībā nerastos viedoklis, ka tai sociālistiskās ieražas tiek uzspiestas (šajā kontekstā padomju laika dokumentos tiek secīgi izmantots vārds “administrēšana”), padomju varai radās nepieciešamība tās neuzkrītoši leģitimēt. Lielā mērā to noteica attiecīgā perioda politiskā konjunktūra.

20. gadsimta 50.–60. gadu mijā notika divi PSKP kongresi. No 1959. gada 27. janvāra līdz 5. februārim norisinājās PSKP ārkārtējais 21. kongress, kurā tika deklarēta sociālisma galīga uzvara PSRS un padomju valsts pāreja komunisma celtniecības posmā,²⁵ ieskicēti plaši pasākumi tautas izglītības, zinātnes un kultūras jomā.²⁶ Tika norādīts uz nepieciešamību palielināt partijas organizatorisko un audziņošo nozīmi, ideoloģisko darbu ieteica orientēt uz darbaļaužu un īpaši jaunākās paaudzes komunistiskā apzinīguma nostiprināšanu.²⁷ Tieši uz šo PSKP kongresu atsaucas Latvijas PSR vēsturniece Vera Markvarte, izvērtējot kultūrizglītības iestāžu lomu partijas politikas īstenošanā un aprakstot t. s. jauno padomju sadzīves tradīciju iesakņošanas republikā.²⁸

Tomēr daži laikabiedri uzskatīja PSKP 21. kongresu par “bezkrāsainu” salīdzinājumā ar 22. kongresu, kas notika 1961. gada oktobrī.²⁹ Tajā tika pieņemta trešā partijas programma, kas pasludināja par PSKP augstāko mērķi komunisma celtniecību un vienlaikus – trīs “vēsturisko uzdevumu” atrisināšanu: komunisma materiāli tehniskās bāzes veidošanu, komunistisko sabiedrisko attiecību attīstību un jaunā cilvēka audzināšanu.³⁰ Turklāt šo divu PSKP kongresu ietekmē bija radusies rosīga atmosfēra, idejiskā mobilizācija un entuziasms, bet lielie attīstības plāni izraisīja arī intensīvāku cīņu ar t. s. pagātnes paliekām, kas neiederējās padomju valsts nākotnes ainā, – tādu palieku vidū nenoliedzami bija reliģija un reliģisko rituālu prakse.

Iepriekšminētajos PSKP kongresos iezīmētos plānus varēja palīdzēt realizēt sociālistisko ieražu ieviešana. Kaut arī interese par sociālistiskajām ieražām atjaunojās reizē ar PSKP CK pirmā sekretāra Ņikitas Hruščova uzsākto antireliģisko kampaņu (1958–1964), tikai 60. gadu sākumā to ieviešana tika atbalstīta ar attiecīgiem likumdošanas aktiem – te jāmin PSKP CK Politbiroja lēmums attiecībā uz Reliģijas kultu lietu padomes vēstuli “Par dažiem pasākumiem iedzīvotāju uzmanības novēršanā no reliģisko rituālu izpildes” 1962. gada 25. augustā

25 Ponomarev 1982, 555.

26 *Materialy vneocherednogo XXI s'ezda KPSS* (1959), 50–58.

27 Turpat.

28 Markvarte 1972, 30–46.

29 Bokhanov, Gorinov, Dmitrenko 2001.

30 *XXII s'ezd Kommunisticheskoj partii Sovetskogo Soiuza. Stenograficheskie otchet* (1962), 229–335.

un laikabiedriem plaši pazīstamais KPFSR Ministru Padomes lēmums Nr. 203 "Par jauno pilsonisko ieražu iesakņošanu padomju cilvēku sadzīvē" 1964. gada 18. februārī.³¹ Savukārt pirmā Vissavienības apspriede – seminārs par padomju ieražām notika 1964. gada maijā Maskavā, bet otrā – tikai pēc 14 gadiem Kijevā, un, pēc atsevišķu pētnieku domām, šis fakts norāda uz sociālistisko ieražu jautājuma samērā nelielo nozīmi varas darba kārtībā.³²

Latvijas PSR mērogā 60. gados arī tapa attiecīgi likumdošanas akti, un nozīmīgākie no tiem bija 1963. gada 10. septembra Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (LKP CK) biroja lēmums "Par padomju tradīciju tālāko ieviešanu un kultūras likumdošanas ievērošanas uzraudzību",³³ 1967. gada 12. septembra LKP CK biroja lēmums "Par pasākumiem republikas iedzīvotāju ateistiskās audzināšanas uzlabošanā"³⁴ un 1969. gada 7. janvāra LPSR Ministru Padomes lēmums "Par darba uzlabošanu padomju tradīciju ieviešanā".³⁵ Minētie likumdošanas akti pārsvarā iezīmēja padomju varas konceptuālo virzību uz sociālistisko ieražu izplatīšanu, tomēr praksē varas iestāžu centieni šajā jomā ir vērojami jau 50. gadu beigās un 1960. gadā.³⁶

Sociālistisko ieražu un reliģisko rituālu konkurenci ilustrē padomju varas iestāžu sarakste apskatāmajā periodā. Īpaši zīmīgi ir dokumenti, ko atstāja PSRS Ministru Padomes Reliģijas kultu lietu padomes (RKLP, pārzināja visu konfesiju darbību, izņemot Krievu pareizticīgo baznīcu) un Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes (KPBLP) pilnvarotie Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā – amatpersonas, kas pārstāvēja reliģiju kontrolējošās iestādes Padomju Savienībā. 1965. gadā abas institūcijas gan PSRS, gan Latvijas līmenī tika apvienotas Reliģijas lietu padomē, jo mazinājās Krievu pareizticīgās baznīcas asociēšana ar sen kritušās monarhijas idejisko balstu³⁷ un padomju vara vairs nesaskatīja iemeslus konfesiju diferenciācijai. Ne vēlāk par 1962. gadu cīņa ar reliģiskajiem rituāliem saasinājās – tās instruktīvās vēstules, kuras PSRS MP RKLP un KPBLP sūtīja saviem pilnvarotajiem republikās, pārsvarā bija veltītas šai tēmai.³⁸ Par problēmu

31 Vazeroņa, Mol'kin 2015.

32 Zhidkova 2012, 413.

33 Kruks 2011, 166.

34 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1968. *LNA-LVA*, 678–3–720, 10. lp.

35 Kruks 2011, 166.

36 Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pie PSRS MP instruktīvās vēstules [kr. val.], 1962. *LNA-LVA*, 1452–1–99, 19. lp.

37 Pospelovskii 2003, 325.

38 Piemēram, Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pie PSRS MP instruktīvās vēstules [kr. val.], 1962. *LNA-LVA*, 1452–1–99, 9.–19. lp.

tika uzskatīts tas, ka reliģiskajiem rituāliem netika pretstatītas spilgtas un “emocionāli piesātinātas” pilsoniskas ieražas un sadzīves tradīcijas.³⁹ Situācija ar pilsoniskajiem rituāliem KPBLP pilnvarotā Latvijas PSR sarakstē ar citām institūcijām tiek aprakstīta šādi: laulību un bērnu dzimšanas reģistrācija pārsvarā notiek formāli un sausi, nepiemērotās telpās, un šīs procedūras neatspoguļo svarīgāko dzīves notikumu īpašo nozīmi, tāpēc ir likumsakarīgi, ka daudzi cilvēki, pat neesot ticīgi, tomēr piekropj reliģiskos rituālus pēc civilstāvokļa aktu reģistrācijas dzimtsarakstu nodaļā.⁴⁰

Tādējādi varam spriest, ka ap 20. gadsimta 60. gadu sākumu sociālistiskās ieražas tiek aktualizētas gan kā padomju dzīvesveida iesakņošanas un padomju cilvēka, komunisma cēlāja, audzināšanas faktors, gan kā iedarbīgs līdzeklis cīņā ar reliģisko rituālu praksi.

Sociālistisko ieražu ieviesēji un izplatīšanas mehānismi padomju Latvijā

Nav mazsvarīgs jautājums par to, kas un kādā veidā veicināja sociālistisko ieražu prakses ieviešanos Latvijas PSR, nodarbojās ar to konceptualizāciju un veidoja to formu un saturu. Atsevišķi pētnieki uzskata, ka tieši t. s. Hruščova atkušņa (1953–1964) laikā, ko iezīmēja vispārējā liberalizācija, padomju varai nācās sastapties gan ar pieaugošo PSRS iedzīvotāju pievēršanos reliģijai, gan ar jaunatnes tieksmi paust brīvības apziņu caur interesantām un krāšņām laicīgajām aktivitātēm.⁴¹ Toreiz varas aprindas skaidri apzinājās, ka par pagātnes paliekām pasludināto reliģisko svētku vietā padomju pilsonim jāpiedāvā kaut kas cits, kas apmierinātu dažādu sabiedrības grupu vajadzības, un šim mērķim varētu nodrēt sociālistiskās ieražas.⁴² Pēc rakstā iepriekš minētajiem faktiem var spriest, ka šāda apziņa padomju varas pārstāvjiem radās daudz agrāk, tomēr tā neieguva zinātnisku pamatojumu un neizpaudās tik plašā darbībā, kā tas notika, sākot ar 60. gadiem. Lai reliģiskos svētkus un rituālus varētu izkonkurēt sociālistiskās ieražas, to izstrādē un izplatīšanā bija jāiesaista varas institūcijas, zinātnes darbinieki, izglītības un kultūras iestādes, kā arī citas nozares.

39 Piemēram, Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pie PSRS MP instruktīvās vēstules [kr. val.], 1962. *LNA-LVA*, 1452–1–99, 9.–10. lpp.

40 Turpat.

41 Putinaitē 2021, 69; Binns 1982, 299–300.

42 Zhidkova 2012, 408; Binns 1982, 299–300.

Šajā laikā PSRS reģionos intensīvi veidoja “komisijas padomju tradīciju, svētku un ieražu jautājumos”.⁴³ Viens no vietējo partijas komiteju instrumentiem sociālistisko ieražu ieviešanas darbā bija dzimtsarakstu nodaļas – tajās notika padomju “kristību” un laulāšanas pasākumi, kurus noturēja saskaņā ar noteiktām instrukcijām un metodiskajiem materiāliem.⁴⁴ Šādu pasākumu scenārijus partijas komiteju propagandas un aģitācijas nodaļas pasūtīja speciālistiem – t. s. kulturāli izglītojošo mācību iestāžu (kr. “культпросветучилища”) pasniedzējiem un absolventiem.⁴⁵ Ar ģimeni saistīto padomju svētku spektrs paplašinājās – pēc padomju parauga noturētajām kristībām, laulībām un bērēm klāt nāca Bērnu svētki dažādos variantos, Rožu, Sudraba, Zelta u. c. kāzas, Mirušo piemiņas diena un līdzīgi pasākumi.⁴⁶ Ieviesās prakse pirms laulību ceremonijas rīkot ģimenes vakarus topošajiem jaunlaulātajiem, piedāvājot viņiem koncertus, izglītojošas lekcijas, speciālistu konsultācijas par medicīnas, kulinārijas, dzīvokļa iekārtošanas un ģimenes attiecību jautājumiem.⁴⁷

Tika paredzēts, ka apgabalū, rajonu un pilsētu izpildkomitejas pievērsīs uzmanību civiltāvokļa aktu jautājumiem un iesakņos padomju sadzīves tradīcijas.⁴⁸ Šajā darbā tika iesaistītas arī sabiedriskās organizācijas.⁴⁹ Tāpat kā visā Padomju Savienībā, arī Latvijas PSR rajonu un pilsētu Darbaļaužu deputātu padomju (DDP) izpildkomitejām ieteica izveidot speciālas komisijas pilsonisko ieražu iesakņošanai un tajās iekļaut partijas, arodbiedrību, komjaunatnes un sabiedrisko organizāciju pārstāvjus, pensionārus, kultūras iestāžu un dzimtsarakstu nodaļu darbiniekus.⁵⁰ Latvijas PSR Ministru Padome 1964. gada jūnijā sagatavoja nolikumu par šādām komisijām.⁵¹ Par īpaši svarīgu uzskatīja vietējās partijas komitejas un arodbiedrību vadības pārstāvju dalību civiltāvokļa aktu reģistrācijā un padomju parauga pasākumos, tādā veidā atbalstot jaunās tradīcijas un “iedvesmojot ģimenes labākai dzīvei”,⁵² lielākās pilsētās šādos pasākumos tika

43 Vazeroņa, Mol'kin 2015.

44 Khvostova 2010.

45 Turpat.

46 Piemēram, [Iklāva] 1989, 352–406; Brēde 1979; Cimermanis 1981.

47 Zavarina 1970, 201.

48 Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pie PSRS MP instruktīvās vēstules [kr. val.], 1962. *LNA-LVA*, 1452–1–99, 9.–10. lp.

49 Turpat.

50 Turpat.

51 Viksne 2017, 60.

52 Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pie PSRS MP instruktīvās vēstules [kr. val.], 1962. *LNA-LVA*, 1452–1–99, 17. lp.

iesaistīti arī sabiedrībā pazīstamie politiskie un sabiedriskie darbinieki⁵³ – tā tika nodrošināta sasaiste starp cilvēka personīgo dzīvi un kolektīvu, valsti, sabiedrību kopumā. Pastiprināta uzmanība tika pievērsta dzimtsarakstu nodaļu darba uzlabošanai – plānoja to ēku remontu, nodrošināšanu ar mēbelēm, inventāru, mūzikas instrumentiem, kā arī profesionālo kadru izglītošanu.⁵⁴ Vēlāk Latvijas PSR pilsētu un rajonu izpildkomiteju paspārnē tika izveidoti fondi padomju sadzīves tradīciju finansēšanai,⁵⁵ tika organizēts arī apbedīšanas biroju tīkls.⁵⁶

Valdošo aprindu pasludinātajam kursam pievienojās arī daudzas zinātniskās institūcijas un izdevumi. Šajā laikā nāk klajā daudzas padomju autoru publikācijas par sociālistiskajām ieražām un to nozīmi “relīģisko aizspriedumu pārvarēšanā”. Tā 60. gados un 70. gadu pirmajā pusē top daudz rakstu par sociālistisko ieražu teorētiskajiem pamatiem, par tradīciju vietu padomju sabiedrībā.⁵⁷ Zinātniskās diskusijas par šo tēmu neaprimst līdz pat pēdējiem PSRS pastāvēšanas gadiem, savukārt, sākot ar 70. gadiem, Latvijā arvien vairāk tiek publicēti metodiskie materiāli par padomju svētku organizēšanu un noturēšanu, veiksmīgāko sociālistisko ieražu ieviešanas piemēru apraksti un norādes uz padomju svētkiem rekomendēto dzeju, mūziku un scenārijiem.⁵⁸ Zināmu atbalstu sociālistisko ieražu izplatīšanai jau no 50. gadu beigām sniedza arī Latvijas PSR prese.⁵⁹

Tomēr nevajadzētu uzskatīt, ka sociālistisko ieražu izplatīšana 20. gadsimta otrajā pusē notika tikai caur finansiālo un metodisko atbalstu no lokālajām varas iestādēm, zinātniskajām diskusijām un kultūras un izglītošanas darbu. Apskatīsim tās valsts institūcijas, kuras piedalījās reliģisko organizāciju kontrolē un pastarpināti – arī sociālistisko tradīciju ieviešanas procesā. Valsts politikas īstenošana reliģijas sfērā reģionos formāli tika uzticēta jau minētajiem

53 Cushman 1988, 166.

54 Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pie PSRS MP instruktīvās vēstules [kr. val.], 1962. *LNA-LVA*, 1452–1–99, 10., 19. lp.

55 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1976. *LNA-LVA*, 678–3–981, 51. lp.

56 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1971. *LNA-LVA*, 678–3–828, 10. lp.

57 Piemēram, Ivanov 1964; Lisavtsev 1966; Filatov 1967; Brudnyi 1968; Rudnev 1974; Ugrinovich 1975; Elčenko 1976; Sukhanov 1976; Mazaev 1978.

58 Piemēram, Brēde 1972; Brēde 1979; Cimermanis 1981; [Iklāva] 1989.

59 Piemēram, Miežis, A. Parunāsim par sadzīves tradīcijām. *Cīņa*, 19.04.1957., 2. lpp.; Kizanovičs, G. Jauniem – jaunas tradīcijas. *Padomju Jaunatne*, 18.05.1958., 2. lpp.; Padomju sadzīves tradīciju plauksmei. *Cīņa*, 27.05.1962., 1. lpp.; Vēlreiz par sadzīves tradīcijām. *Cīņa*, 13.06.1957., 2. lpp.; Veidojas jaunas tradīcijas. *Dzimtenes Balss*, 22.06.1958., 4. lpp.

Reliģijas kultu lietu padomes⁶⁰ un Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes,⁶¹ no 1965. gada – Reliģijas lietu padomes (RLP)⁶² pilnvarotajiem republikās un apgabalos, tomēr realitātē ar to nodarbojās arī citi valsts un partijas orgāni.⁶³ Ateistiskās audzināšanas jautājumi palika partijas rajona komitejas kompetencē, par reliģisko organizāciju saimniecisko darbību atbildēja vietējās DDP izpildkomitejas (no 60. gadu beigām to pakļautībā darbojās arī speciālās komisijas likumdošanas par kultiem ievērošanas veicināšanai), bet likumdošanas par kultiem pārkāpšana formāli bija iekšlietu pārvaldes ziņā; zināmu darbību attiecībā uz reliģiskajām organizācijām realizēja arī vietējā VDK pārvalde.⁶⁴ Gandrīz visas minētās institūcijas vēroja reliģisko rituālu praksi padomju sabiedrībā, nodarbojās ar reliģisko rituālu uzskaiti un reliģisko draudžu uzraudzību. RKLP, KPBLP un RLP pilnvaroto dokumentos ziņas par Latvijas PSR dažādās konfesijās noturēto reliģisko rituālu skaitu bieži tika ievāktas, tās salīdzinot ar attiecīgajā teritorijā īstenoto sociālistisko ieražu praksi.⁶⁵ Arī DDP izpildkomitejas 70. gados sniedza RLP pilnvarotajam atskaites par reliģisko draudžu darbību, iekļaujot tajās reliģisko rituālu skaita salīdzinājumu ar attiecīgo padomju pasākumu skaitu.⁶⁶

Sociālistisko ieražu izstrādē un ieviešanā iesaistījās arī tās republikas līmeņa institūcijas, kuras formāli nenodarbojās ar reliģisko rituālu prakses uzraudzīšanu

60 Piemēram, PSRS Ministru Padomes Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR pie Latvijas PSR Ministru Padomes. Mācītāju saraksts, kas tiesāti par pretvalstisko darbību [kr. val.]. *LNA-LVA*, 1448–1–36; Statistiskās ziņas par funkcionējošajām baznīcām, lūgšanu namiem, garīdzniecību un garīgajām mācību iestādēm Latvijas PSR [kr. val.]. *LNA-LVA*, 1448–1–177.

61 Piemēram, PSRS Ministru Padomes Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR. Uzskaites kartes par Krievu pareizticīgās baznīcas kulta kalpotājiem [kr. val.]. *LNA-LVA*, 1452–3–7.

62 Piemēram, PSRS Ministru Padomes Reliģijas lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR. Sarakste ar PSRS MP Reliģijas lietu padomi, Latvijas PSR MP un citām vadošajām organizācijām par reliģisko organizāciju darbību Latvijas PSR [latv. un kr. val.], 1968. *LNA-LVA*, 1419–3–4.

63 Khvostova 2010.

64 Turpat.

65 PSRS Ministru Padomes Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR pie Latvijas PSR Ministru Padomes. Statistiskās ziņas par jauno sadzīves tradīciju ieviešanu Latvijas PSR, 1962. *LNA-LVA*, 1448–1–179; Statistiskās ziņas par jauno sadzīves tradīciju ieviešanu Latvijas PSR, 1963. *LNA-LVA*, 1448–1–220; PSRS Ministru Padomes Reliģijas lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR. Sarakste ar reliģiskajām kopienām un vietējiem varas orgāniem par Romas katoļu baznīcas stāvokli un darbību Latvijas PSR, 1966. *LNA-LVA*, 1419–3–62.

66 PSRS Ministru Padomes Reliģijas lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR. Statistiskās ziņas par funkcionējošajām baznīcām, garīdzniecību, reliģiskajām kopienām, garīgajām mācību iestādēm Latvijas PSR, 1973. *LNA-LVA*, 1419–3–154.

un apkarošanu, bet konceptuāli neslēpa, ka darbojās ateistiskās pasaules uztveres ieviešanas nolūkos. 1960. gadā ar Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālās komitejas (LĻKJS CK) lēmumu tika izveidota republikāniskā komisija, kuras uzdevums bija apkopot jauno padomju tradīciju darba pieredzi un sniegt metodisku palīdzību to organizēšanā.⁶⁷ 1970. gadā sakarā ar komisijas locekļu “sabiedriskās slodzes izmaiņām” tā pārstāja darboties, un tālaika Latvijas PSR kultūras ministra vietnieks I. Puteklis vērsās pie Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieka V. Krūmiņa ar lūgumu izveidot jaunu republikānisko padomju tradīciju komisiju pie Ministru Padomes.⁶⁸ Vismaz līdz 1978. gadam republikāniskās padomju tradīciju ieviešanas komisijas priekšsēdētājs bija V. Krūmiņš, priekšsēdētāja vietnieka un sekretāra amatos attiecīgi bija I. Puteklis un Latvijas PSR Kultūras ministrijas inspektore R. Liepiņa.⁶⁹ Septiņdesmitajos gados komisijā darbojās arī komunālās saimniecības ministra vietnieks, Kultūras ministrijas Klubu iestāžu un bibliotēku pārvaldes priekšnieks, izglītības ministra vietnieks, Ministru Padomes Valsts Televīzijas un radio komitejas priekšsēdētāja vietnieks, Ministru Padomes lietu pārvaldes Kultūras, izglītības, veselības aizsardzības un sociālā nodrošinājuma nodaļas vadītājs, Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta vadītājs, Zinību biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks, PSRS MP Reliģijas lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR, LĻKJS CK sekretārs, Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sekretārs, Latvijas Padomju komponistu savienības valdes sekretārs, Ministru Padomes Valsts kinematogrāfijas komitejas priekšsēdētāja vietnieks, Rīgas DDP izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks, Republikāniskās profesionālo apvienību padomes kultūras un masu darba nodaļas vadītājs un Ministru Padomes Valsts izdevumu, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības komitejas priekšsēdētāja vietnieks.⁷⁰ Vēlāk viņiem pievienojās lauksaimniecības ministra pirmais vietnieks un vairāku Latvijas rajonu izpildkomiteju un uzņēmumu pārstāvji.⁷¹

Komisija organizēja seminārus, konsultācijas un apspriedes, apkopoja un publicēja interesantākos materiālus par sociālistiskajām ieražām un atbalstīja to

67 Markvarte 1972, 46.

68 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1970. *LNA-LVA*, 678–3–791, 8. lp.

69 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1972. *LNA-LVA*, 678–3–854, 44.–45. lp.; Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju darba jautājumiem, 1978. *LNA-LVA*, 678–3–1043, 15.–16. lp.

70 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1972. *LNA-LVA*, 678–3–854, 44.–45. lp.

71 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1974. *LNA-LVA*, 678–3–918, 22.–23. lp.

padomju tradīciju komisiju darbu, kas paralēli tika veidotas Latvijas PSR rajonos un pilsētās.⁷² No 1974. gada komisijā darbojās vairākas sekcijas – Kvalifikācijas celšanas sekcija, Propagandas, repertuāra un metodiskās vadības sekcija, Materiāli tehniskās bāzes nodrošināšanas sekcija, Civilstāvokļa aktu reģistrācijas sekcija, Sēru tradīciju sekcija un Jauniešu tradīciju sekcija.⁷³

Sociālistisko ieražu izplatīšanā piedalījās arī tādas organizācijas kā LPSR Kultūras ministrijas Klubu darba republikāniskais metodiskais kabinets (no 1976. gada darbojās arī Klubu darba republikāniskā metodiskā kabineta padomju tradīciju metodiskā apvienība)⁷⁴ un Emiļa Melngaiļa Republikas Tautas mākslas un kultūras izglītības darba zinātniski metodiskais kabinets. Šo institūciju svarīgākā funkcija padomju tradīciju sfērā bija repertuāra krājumu un metodisko materiālu publicēšana.⁷⁵ Iniciatīvu regulāri izrādīja arī LKP CK izveidotā Republikāniskā ateistu padome⁷⁶ un LPSR Zinību biedrības vietējās nodaļas,⁷⁷ tomēr to loma sociālistisko ieražu iesakņošanā ir diskutabla.

Par sociālistisko ieražu ieviešanu izglītošanu rūpējās republikas tautas universitāšu padomju tradīciju fakultātes ar divu gadu programmu padomju tradīciju aktīvistiem.⁷⁸ 1971. gadā Latvijas PSR Kultūras ministrijas dokumentos kā labākās tika atzīmētas Alūksnes, Talsu un Dobeles rajonu tautas universitāšu padomju tradīciju fakultātes.⁷⁹ 1978. gadā tādu fakultāšu skaits pieauga līdz 14, attiecīgo programmu Latvijā apguva aptuveni 800 cilvēki.⁸⁰ Arhīva materiālos ir saglabājušās liecības par izglītošanas darbu – Latvijas PSR Kultūras ministrijas 1969. gadā apstiprinātā Kultūras tautas universitātes Darba un sadzīves tradīciju fakultātes mācību programma⁸¹ sniedz samērā detalizētu priekšstatu

72 Markvarte 1972, 46.

73 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1974. *LNA-LVA*, 678–3–918, 5.–7. lp.

74 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1976. *LNA-LVA*, 678–3–981, 30. lp.

75 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1971. *LNA-LVA*, 678–3–828, 6. lp.

76 Piemēram, Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1968. *LNA-LVA*, 678–3–720, 11. lp.

77 Markvarte 1972, 43.

78 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1971. *LNA-LVA*, 678–3–828, 5. lp.

79 Turpat.

80 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju darba jautājumiem, 1978. *LNA-LVA*, 678–3–1043, 5. lp.

81 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1970. *LNA-LVA*, 678–3–791, 21.–35. lp.

par sociālistisko ieražu tematisko saturu, kā arī to t. s. ideoloģiski audzinošajiem uzdevumiem (piemēram, saglabājot uzsvaru uz cīņu ar reliģijas paliekām cilvēku apziņā un padomju patriotisma audzināšanu), parāda sociālistiskās ieražas kā kompleksas pasākumu sistēmas daļu. Programma paredzēja 120 stundu apmācības topošajiem padomju tradīciju ieviesējiem, ko realizēja divu gadu laikā. Atsevišķiem tematiem paredzētais mācību stundu īpatsvars liecina, ka visvairāk uzmanība tika pievērsta pasākumiem, kas bija saistīti ar cilvēka dzīvē nozīmīgiem notikumiem, bet mazāk – t. s. darba svētkiem un valsts svētkiem. Piemēram, svinīgajai jaunpiedzimušo reģistrācijai, Bērņības svētkiem un citiem ar bērniem saistītajiem pasākumiem kopumā bija veltītas 24 mācību stundas, Pilngadības svētku un citu jauniešiem domāto pasākumu organizācijas apguvei bija paredzētas 17 stundas, savukārt laulību reģistrācijas, jauno ģimeņu vakaru un kāzu jubileju tematikai – vien 9 stundas.⁸² Visrūpīgāk mācību programmā ir izstrādāts materiāls, kas ir saistīts ar sēru pasākumiem, paredzot šo tradīciju apguvei 34 mācību stundas.⁸³ Tas nav nejauši – reliģiskās bēres ilgu laiku tika uzskatītas par visgrūtāk izskaužamo rituālu.⁸⁴ Salīdzinājumam: darba tradīcijām – profesionālajiem svētkiem, darba veterānu godināšanai u. c. – bija atvēlētas 8 stundas, bet par oficiālajiem jeb PSRS valsts svētkiem bija plānots runāt 1 stundu un tikai ievadlekcijās. Ievada nodarbībās, kas bija veltītas padomju pasākumu ideoloģijas un organizācijas jautājumiem, visplašāk tika apskatīta tēma “Emocionalitāte padomju tradīcijās” – tai bija paredzētas 10 no 28 ievadlekciju stundām.⁸⁵ Tieši emocionalitātē padomju vara saredzēja reliģisko rituālu konkurētspēju sociālistisko ieražu ieviešanas kontekstā.⁸⁶

Jāatzīmē, ka visu iepriekšminēto institūciju darbība un panākumi tika pamatoti arī PSRS līmenī – pēc atsevišķu sociologu domām, Latvijas PSR bija viena no pirmajām republikām, kas sāka masveidā ieviest sociālistiskās ieražas un darīja to veiksmīgi, ar radošu izdomu, nosakot to modi visā padomju valstī.⁸⁷ Šo viedokli apstiprina tas, ka Latvijas PSR Kultūras ministrijā pēc konsultācijas vai metodiskajiem materiāliem bieži vērsās citu PSRS republiku padomju tradīciju

82 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1970. *LNA-LVA*, 678–3–791, 21.–35. lp.

83 Turpat.

84 Piemēram, Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste un materiāli padomju tradīciju jautājumos, 1969. *LNA-LVA*, 678–3–757, 3. lp.

85 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1970. *LNA-LVA*, 678–3–791, 21. lp.

86 Zhidkova 2012, 422; Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pie PSRS MP instruktīvās vēstules [kr. val.], 1962. *LNA-LVA*, 1452–1–99, 9. lp.

87 Kruks 2011, 165.

ieviesēji – piemēram, KPFSR Astraņas apgabala,⁸⁸ Kabardas-Balkārijas APSR,⁸⁹ Altaja novada,⁹⁰ Uļjanovskas apgabala,⁹¹ Kaļiņinas apgabala,⁹² Ukrainas PSR Bahčisarajas rajona⁹³ un Ukrainas Zinātniski pētnieciskā sadzīves apkalpošanas institūta⁹⁴ pārstāvji.

Tomēr pašā Latvijā iestādes, kas ietekmēja sociālistisko ieražu ieviešanu, nebija pārliecinātas par saviem sasniegumiem. 1967. gadā gan LKP CK izveidotajā Republikāniskajā ateistu padomē, gan Republikāniskajā padomju tradīciju komisijā atzina, ka Lietuvas un Igaunijas PSR apsteidz Latvijas PSR daudzās ar sociālistiskajām ieražām saistītajās jomās.⁹⁵ Kaimiņu republikās labāk bija atrisināts padomju pasākumiem nepieciešamo telpu un finansēšanas jautājums, bija vairāk izplatīti apbedīšanas biroji un labāk pārdomāti Pilngadības svētki.⁹⁶ Pēc Ateistu padomes Padomju tradīciju komisijas priekšsēdētāja P. Kampara domām, Lietuvas un Igaunijas panākumus noteica tas, ka šajās republikās sociālistisko tradīciju jautājumus risināja nevis pašdarbības līmenī, kā tas bija Latvijā, bet valsts un likumdošanas līmenī.⁹⁷ Šajā raksta nodaļā minētie fakti gan liecina, ka sociālistisko ieražu izplatīšana Latvijas PSR nebija vienīgi atsevišķu iestāžu vai aktīvistu stihiskas pašdarbības rezultāts. Tomēr jāatzīst, ka padomju Latvijā šis process reizēm nebija pietiekami sistemātiski organizēts, tajā iesaistītās institūcijas savā starpā bija vāji integrētas, nav saskatāma arī skaidra to hierarhija.

Kopumā varam secināt, ka sociālistisko ieražu konceptualizācijā un popularizācijā bija iesaistītas dažāda līmeņa varas iestādes, dzimtsarakstu nodaļas, izglītības un kultūras iestādes, arodbiedrības, komjaunatne un sabiedriskās organizācijas. Īpaši svarīga loma šajā procesā bija zinātniekiem un speciālistiem, kuri

88 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1966. *LNA-LVA*, 678–3–651, 25. lp.

89 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1971. *LNA-LVA*, 678–3–828, 26. lp.

90 Turpat, 28. lp.

91 Turpat, 30. lp.

92 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1972. *LNA-LVA*, 678–3–854, 33. lp.

93 Turpat, 9. lp.

94 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1976. *LNA-LVA*, 678–3–981, 52. lp.

95 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1967. *LNA-LVA*, 678–3–684, 11.–12. lp.

96 Turpat, 12.–16. lp.

97 Latvijas PSR Kultūras ministrija. Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1968. *LNA-LVA*, 678–3–720, 12.–13. lp.

izstrādāja metodisko literatūru par sociālistisko ieražu ieviešanu. Nozīmīga bija arī to iestāžu un amatpersonu darbība, kas mērķtiecīgi nodarbojās ar reliģisko rituālu prakses uzraudzīšanu Latvijas PSR.

Sociālistisko ieražu koncepcija un tās specifika Latvijas PSR

Kādas tad bija galvenās atziņas, kuras attiecībā uz sociālistiskajām ieražām gadu garumā kopīgi izstrādāja visas iesaistītās institūcijas un cilvēki? Kādi argumenti bija sociālistisko ieražu koncepcijas pamatā un noteica to iesakņošanas sabiedrībā?

Pirmkārt, attiecīgā laika ateistiskā diskursa pamatā bija mīts par kaitējumu, ko padomju cilvēkam nodara reliģiskie rituāli. Tā, piemēram, Ziemassvētki ir kaitīgi tautsaimniecībai žūpošanas un daudzu darba kavējumu dēļ, Lieldienu sviņēšana iedveš cilvēkiem dievbijības un pazemības idejas, krusta skūpstīšana ir antisanitāra utt.⁹⁸ Spiediens uz reliģiskajām konfesijām paredzēja rituālu skaita samazināšanos vai pat to pilnīgu izskaušanu, un šajā darbā par svarīgu faktoru tika atzīta sociālistisko ieražu izplatīšana. Tomēr jāatzīmē, ka skaidri rīkojumi reliģiskos rituālus aizvietot ar jaunajiem pilsoniskajiem rituāliem neparādījās līdz pat Hruščova perioda beigām, kaut arī praksē šo procesu uzsāka 50.–60. gadu mijā.

Otrkārt, oficiālā ideoloģija paredzēja, ka, mainoties valsts ekonomiskajai struktūrai un sabiedriskajām attiecībām, mainīsies arī sabiedrības garīgā dzīve, veidosies t. s. jaunais cilvēks – ar marksistiski-ļeņinisko pasaules uztveri, audzināts komunisma, idejiskuma, proletāriskā internacionālisma un sociālistiskā patriotisma garā.⁹⁹ Internacionālisma ieaudzināšana praksē tika realizēta, piemēram, Pilngadības svētkos aicinot piedalīties jauniešus no citām Baltijas republikām.¹⁰⁰ Tika plānots pastiprināt kulturāli izglītojošo darbu, PSKP dokumentos tika ieskicēta kultūras dzīves vispusīga attīstība.¹⁰¹ “Jaunā cilvēka” apziņā nebūtu vietas t. s. pagātnes paliekām – reliģijai un reliģisko rituālu praksei.

Treškārt, 20. gadsimta 60.–80. gados darbs reliģisko rituālu aizvietošanā ar jauniem padomju svētkiem un rituāliem tika uzskatīts par vienu no būtiskākajiem faktoriem zinātniski ateistiskajā propagandā. Tā bija arī daļa no padomju zinātnes attīstības, sociālistisko ieražu tēma sistemātiski parādījās šī laika etnogrāfiskajos

98 Zhidkova 2012, 412–413.

99 Ponomarev 1982, 570.

100 Čivkule, Jefremova 1970, 217.

101 Ponomarev 1982, 571.

pētījumos.¹⁰² Latvijas PSR etnogrāfi bieži vāca datus par iedzīvotāju ģimenes ieražām, salīdzinot padomju pasākumu un reliģisko rituālu praksi, – par to liecina arī etnogrāfiskajās ekspedīcijās izmantotās veidlapas.¹⁰³ Etnogrāfu ieinteresētību sociālistisko ieražu jautājumā min arī mūsdienu pētnieki, tomēr tā nav viennozīmīgi vērtējama kā pašu etnogrāfu atbalsts padomju politikas nostādņēm.¹⁰⁴

Atsevišķi jāuzsver tās sociālistisko ieražu ieviešanas vadlīnijas, kas spilgti izpaudās Latvijas PSR un ir īpaši interesantas šī raksta kontekstā. Tālaika speciālisti uzsvēra, ka, runājot par jaunajām ieražām, tiek saprasts, ka “jaunais izaug no vecā un balstās tajā” – tiek atzīts, ka “tautas paražas, kas veidojās tūkstošgadēm, ietver savā formā un saturā daudz tāda, kas varētu tikt veiksmīgi pārņemti un izmantoti jaunā veidošanai”.¹⁰⁵ Reliģiskās prakses un tautas ieražas tika sistemātiski pretnostatītas, un teorētiskajos izdevumos par sociālistiskajām ieražām tika apgalvots, ka sociālistiskās tradīcijas un svētki pēc sava gara ir tuvāki senajām tautas ieražām nekā reliģiskie rituāli. PSRS republikās meklēja nacionālās ieražas, kuras varētu izmantot padomju rituālos, “atbrīvojot tās no reliģiskajām dražām”.¹⁰⁶ Īpaši centīgi šī argumentācija tika likta lietā republikās un reģionos, kur bija savdabīgākas tautas ieražas, kas mazāk savijās ar reliģiskajiem rituāliem, nekā tas bija, piemēram, krievu kultūrā.¹⁰⁷

Vai apgalvojumam, ka sociālistiskās ieražas bija PSRS republiku etniskajai kultūrai tuvākas nekā reliģiskās prakses, bija pamats? Jāatzīmē, ka sociālistiskās tradīcijas, īpaši pēdējās padomju varas desmitgadēs, patiešām varēja būt pievilcīgas – to pievilcību tikai pastiprināja tas, ka varas politika sociālistisko ieražu izplatīšanā paredzēja to atbilstību vietējai specifikai – svētku organizēšanā aktīvi izmantoja vietējās kultūras elementus.

Latvijā sociālistisko ieražu veidošanā tika integrētas tautasdziesmas, tautas ieražas, tautas tērpi un tautas lietišķā māksla.¹⁰⁸ Piemēram, interesants ir Bērņības svētku apraksts vienā no Jelgavas rajona kultūras namiem 70. gadu beigās.¹⁰⁹ Svētku scenārijā ir iekļauta sena, iespējams, pirmskristianizācijas laika latviešu ieraža – pādes dīdīšana. Tālaika kultūras nama darbiniece aizrautīgi stāsta: “Kūmas aicinām vidū aplī pa pāriem, bērns sēd katram kūmu pārim uz “krēšliņā”

102 Cimermanis 1981; Fišers, Juškēvičs 1964; Ligere 1978, 155–162; Zavarina 1970, 195–196; Čivkule, Jefremova 1970, 211.

103 E 35, 1343; E 35, 1348.

104 Boldāne-Zeļenkova 2019, 33–47.

105 Vazeroņa, Mol'kin 2015.

106 Zhičkova 2012, 414.

107 Piemēram, Brēde 1972; Brēde 1979; Cimermanis 1981; Čivkule, Jefremova 1970.

108 Boldāne-Zeļenkova 2017, 139.

109 Brēde 1979, 217–221.

sadotām rokām, skan trejdeksnis un kokles, tautas dziesmas par pādes dīdīšanu.¹¹⁰ Pasākumā piedalās latviešu pasaku varoņi – Sprīdītis un Annele. Svētku būtība – bērnu ievē sabiedrībā, kolektīvā, kur dzīvo un strādā vecāki, reizē uzsverot kūmu un visas sabiedrības lomu jaunā cilvēka audzināšanā.¹¹¹ Rīkojot Pilngadības svētkus, mazāka uzmanība tika pievērsta senajām tautas paražām, bet lielāka – svētku organizācijai, vizuālajam noformējumam, kas bieži iekļāva tautas tērpus un latvju etnogrāfiskās zīmes, mūzikas un dzejoļu atlasei, pasākuma iespaidīgumam.¹¹² Pastāv viedoklis, ka tieši Pilngadības svētku vēriens un pārdomātā organizācija padarīja tos īpaši populārus gan Latvijā, gan Baltijas valstīs kopumā.¹¹³

1. att. Pilngadības svētki Preiļu rajonā 1968. gadā. E 35 531

Fig. 1. The Coming of Age Feast in the district of Preiļi in 1968. E 35 531

110 Brēde 1979, 217–221.

111 Turpat.

112 E 33, 1824; Čivkule, Jefremova 1970, 218–219.

113 Binns 1982, 306.

Savukārt, lai padarītu kāzas dinamiskākas, padomju tradīciju veicinātāji ieteica noturēt mičošanas rituālu¹¹⁴ – pēc būtības jaunlaulāto pārcelšanu precēto cilvēku statusā. Komjauniešu kāzu ietvaros jaunlaulātie “cirta likstes un līda līdumus”,¹¹⁵ tā imitējot seno zemkopju tradīcijas. Pilsoniskajās laulību ceremonijās nacionālās kultūras elementi bija vērojami arī noformējumā, ceremoniju vadītāji bieži bija ģērbušies tautas tērpos, retāk tā darīja arī paši jaunlaulātie.¹¹⁶ Sabiedriskās kāzas tika aktīvi papildinātas arī ar citām tautas paražām.¹¹⁷

Aktīvi izmantoja arī luterāņiem un katoļiem raksturīgo Kapu svētku tradīciju.¹¹⁸ Šos reliģiskos svētkus pārņēma padomju aktīvistu, un tie ieguva jaunas iezīmes – modernākas un sociālistiskākas. Tā, piemēram, Kapu svētkos bieži tika organizēti papildus transporta reisi uz kapsētu, pasākumiem piesaistīja kolhozu un citu iestāžu pārstāvjus, runas teica vietējās varas pārstāvji. Tika nodrošināts muzikālais pavadījums – svētkos ierasto koru dziedāšanu atbalstīja vietējie instrumentālās mūzikas kolektīvi. Mirušo atceres jautājumā sociālistisko ieražu piekritēji tiecās uz padomju pasākumu modernizāciju – tā 70. gados Cēsu pilsētas Meža kapi Mirušo piemiņas dienu ietvaros tika pat radioficēti, lai katrs varētu klausīties pie savu tuvinieku kapiem speciālu koncertu, ko translēja no kapličas.¹¹⁹ Daudzviet Latvijā iesakņojās prakse rīkot svinīgus sēru gājienus.¹²⁰

Jādomā, ka šis pēdējais sociālistisko ieražu konceptualizācijas virziens bija visveiksmīgākais un tieši tas noteica šo ieražu relatīvu sekmīgu izplatīšanos padomju Latvijā. Kā atzīst pētījuma gaitā intervētie laikabiedri, kuru vidū ir kultūras darbinieki un reliģisko draudžu pārstāvji, padomju svētku dalībnieki pievērsa maz uzmanības to antireliģiskajai būtībai, dažreiz to pat neapzinājās.¹²¹ Par motīvu dalībai sociālistiskajos pasākumos kļuva to pieejamība, dažreiz veiksmīgs mākslinieciskais noformējums, laba organizācija, interesanta norise utt.,

114 Brēde 1979, 237–242.

115 Turpat.

116 Čivkule, Jefremova 1970, 221.

117 E 35, 1690–1692; E 22, 3533; E 22, 3539.

118 Brēde 1979, 256–257.

119 Turpat.

120 Čivkule, Jefremova 1970, 233; E 35, 1703; E 33, 1829.

121 Piemēram, Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centra arhīvs (turpmāk – DU MV) 489 (2): intervija ar Genovefu Barkovsku, ierakstija A. Miņenkova Daugavpilī 22.03.2015.; intervija ar Ivanu Bogdanovu, ierakstija A. Miņenkova Daugavpilī 28.03.2015.; DU MV 1069: Svetlanas Stoļarovas dzīvesstāsts, ierakstija A. Miņenkova Daugavpilī 22.03.2015.; DU MV 1099: intervija ar Geroīdu Bogdanovu, ierakstija A. Miņenkova Daugavpilī 10.05.2017.; DU MV 1098: intervija ar [teicējs atteicās izpaust savu identitāti], ierakstija A. Miņenkova Daugavpilī 10.05.2017.

2. att. Mirušo atceres diena Daugavpils rajonā 1962. gadā. E 22 3570

Fig. 2. The Memorial Day in the district of Daugavpils in 1962. E 22 3570

bet ne apzināta tieksme novērsties no reliģiskajiem rituāliem.¹²² Reizēm attiecīgais reliģiskais rituāls un padomju pasākums vienas ģimenes ietvaros pat notika paralēli.¹²³ Līdz ar to dažreiz sociālistisko ieražu iesakņošanas noteica nevis padomju varas pieprasījums un antireliģiskais diskurss, bet gan sabiedrības gatavība šīs ieražas praktizēt.

Secinājumi

20. gadsimta 60.–80. gados Latvijas PSR teritorijā tika ieviestas sociālistiskās ieražas, kuru izplatīšanu padomju vara veicināja, galvenokārt lai izskaustu reliģisko rituālu praksi. Šajā kontekstā ir vērts pievērst uzmanību tieši tām sociālistiskajām ieražām, kuru funkcijas sakrita ar dažādām konfesijām raksturīgo reliģisko rituālu funkcijām. Daudzi ar raksta tēmu saistītie jautājumi – piemēram, komunistiskās ideoloģijas un reliģijas pretimstāvēšanas cēloņi, PSRS

122 Turpat.

123 DU MV 1069: Svetlanas Stoļarovas dzīvesstāsts, ierakstīja A. Miņenkova Daugavpili 22.03.2015.; Binns 1982, 303.

centrālo varas iestāžu iejaukšanās pakāpe sociālistisko ieražu satura veidošanā Latvijā, padomju svētku norise dažādos Latvijas PSR reģionos, reliģisko rituālu konkurētspēja līdzās padomju tradīcijām – nav aptverami vienā rakstā un paliek turpmākajiem pētījumiem, šobrīd autorei daloties tikai ar nedaudzām atziņām.

Lai veicinātu sociālistisko ieražu izplatīšanos, padomju varai bija nepieciešams tās konceptualizēt – piešķirt tām praktisko un ideoloģisko pamatojumu. Mainoties PSRS politiskajai konjunktūrai, sociālistisko ieražu konceptualizācija kļuva arvien komplicētāka. Visas padomju valsts mērogā sociālistisko ieražu izplatīšanās un koncepcijas tapšana sākās jau 20. gadsimta pirmajā pusē, pakāpeniski attīstoties padomju svētku kompleksam. Latvijas teritoriju šis process skāra tikai pēc Otrā pasaules kara un īpaši izteikti – 20. gadsimta 60.–80. gados.

Viens no būtiskākajiem faktoriem sociālistisko ieražu konceptualizācijā ir to ieviešanas mehānismi un ieražu izplatīšanās iesaistītās iestādes un cilvēki. Sociālistisko ieražu popularizācijā piedalījās dažāda līmeņa varas iestādes, tostarp Latvijas PSR Kultūras ministrija, LĻKJS Centrālā komiteja, Latvijas PSR rajonu un pilsētu Darbaļaužu deputātu padomes u. c. Svarīgus uzdevumus pildīja dzimtsarakstu nodaļas, arodbiedrības, izglītības un kultūras iestādes, kā arī sabiedriskās organizācijas. Savukārt zinātnieki izstrādāja metodisko literatūru par sociālistisko ieražu ieviešanu. Nozīmīga loma bija arī tām iestādēm un amatpersonām, kas nodarbojās ar reliģisko rituālu prakses uzraudzīšanu. Turklāt, sākot ar 20. gadsimta 60. gadiem, sociālistisko ieražu izplatīšana tika atbalstīta, pieņemot dažādus likumdošanas aktus Latvijas PSR un PSRS mērogā. Ap 80. gadu vidu sociālistisko ieražu izplatīšana varas iestāžu līmenī vairs nebija tik aktuāla, tomēr attiecīgie padomju pasākumi iesakņojās sabiedrībā un turpināja notikt.

Izvērtējot sociālistisko ieražu konceptualizācijas procesus Latvijas teritorijā 20. gadsimta 60.–80. gados, var secināt, ka šajā laikā padomju tradīcijas varas aprindās tiek izprastas gan kā iedarbīgs līdzeklis cīņā ar reliģisko rituālu praksi, gan kā padomju dzīvesveida iesakņošanas un padomju cilvēka, komunisma cēlāja, audzināšanas faktors. Sociālistisko ieražu antireliģiskā ievirze aktualizējās, izvērsoties PSKP CK pirmā sekretāra Ņikitas Hruščova antireliģiskajai kampaņai (1958–1964). Tās ietvaros palielinājās spiediens uz reliģiskajām konfesijām, varas iestādes paredzēja rituālu skaita samazināšanos vai pat to pilnīgu izskaušanu, un šajā darbā par svarīgu faktoru tika atzīta sociālistisko ieražu izplatīšana. Reliģisko rituālu aizvietošana ar padomju analogiem tika uzskatīta par vienu no būtiskākajiem aspektiem zinātniski ateistiskajā propagandā. Kaut arī 20. gadsimta 80. gados interese par reliģisko rituālu apkarošanu varas aprindās mazinājās un pirmajā plānā izvirzījās sociālistisko ieražu nozīme padomju

cilvēka audzināšanā, antirelīgiskais diskurss sociālistisko ieražu koncepcijā neiz-
zuda līdz padomju laika beigām.

Latvijas PSR īpaši nozīmīgs bija vēl viens sociālistisko ieražu konceptuali-
zācijas virziens – padomju laika publikācijas vēstīja, ka sociālistiskās ieražas pēc
sava gara ir tuvākas senajām tautas ieražām nekā reliģiskie rituāli. Reliģiskās
prakses un tautas ieražas tika sistemātiski pretnostatītas, un pēdējās tika plaši
izmantotas, veidojot sociālistisko ieražu saturu un noformējumu. Īpaši bieži šī
metode tika izmantota republikās un reģionos, kuros bija savdabīgākas tautas
ieražas, kas vēsturiski mazāk savijās ar reliģiskajiem rituāliem, – piemērots lauks
šādi sociālistisko ieražu koncepcijai bija Latvijas PSR. Iespējams, ka tieši šis
sociālistisko ieražu konceptualizācijas aspekts noteica to, ka Latvijas teritorijā
šīs ieražas tika iesakņotas īpaši veiksmīgi un Latvijas PSR Kultūras ministrija
sniedza konsultācijas sociālistisko ieražu ieviešanai citās PSRS republikās.

Kopumā jāsaaka, ka apskatāmajā periodā aizraušanās ar sociālistiskajām
ieražām skāra daudzas sabiedrības dzīves jomas – padomju tradīcijas pieņēma
ģimenes, par tām diskutēja zinātnieki, to praksi pārņēma kultūras iestādes, un
tās uzmanīgi ieviesa varas institūcijas. Tomēr, arī ņemot vērā visu sociālistisko
ieražu radīto rosību, ir grūti saskatīt robežu starp šo ieražu uzmācīgu iesakņo-
šanu no padomju varas puses, sabiedrības brīvprātīgo iesaistīšanos sociālistisko
ieražu praksē politiskās konjunktūras iespaidā un nepolitiski motivēto dalību
padomju pasākumos, tos uzskatot par emocionāli un mākslinieciski pievilcīgiem.

SAĪSINĀJUMI / ABBREVIATIONS

- DDP – Darbaļaužu deputātu padome
- DU MVC – Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centrs
- KPBLP – Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padome
- KPFSR – Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika
- LKP CK – Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā komiteja
- LLKJS CK – Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālā komiteja
- LNA-LVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs
- LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
- LPSR MP – Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Ministru Padome
- PSKP CK – Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālā komiteja
- PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
- PSRS MP – Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Ministru Padome
- RKLP – Reliģijas kultu lietu padome
- RLP – Reliģijas lietu padome
- VDK – Valsts drošības komiteja

BIBLIOGRĀFIJA / BIBLIOGRAPHY

Nepublicētie avoti / Archive Sources

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuves materiāli: E 22, 3533; E 22, 3539; E 22, 3570; E 33, 1824; E 33, 1829; E 35, 531; E 35, 1343; E 35, 1348; E 35, 1690–1692; E 35, 1703.

Latvijas PSR Kultūras ministrija:

Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1966. *LNA-LVA*, 678–3–651; 1967. *LNA-LVA*, 678–3–684; 1968. *LNA-LVA*, 678–3–720.

Sarakste un materiāli padomju tradīciju jautājumos, 1969. *LNA-LVA*, 678–3–757.

Sarakste par padomju sadzīves tradīciju jautājumiem, 1970. *LNA-LVA*, 678–3–791; 1971. *LNA-LVA*, 678–3–828; 1972. *LNA-LVA*, 678–3–854.

Sarakste ar iestādēm un organizācijām par padomju sadzīves tradīciju darba jautājumiem, 1974. *LNA-LVA*, 678–3–918; 1976. *LNA-LVA*, 678–3–981; 1978. *LNA-LVA*, 678–3–1043.

PSRS Ministru Padomes Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR:

Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pie PSRS MP instruktīvās vēstules [kr. val.], 1962. *LNA-LVA*, 1452–1–99.

Uzskaites kartes par Krievu pareizticīgās baznīcas kulta kalpotājiem [kr. val.]. *LNA-LVA*, 1452–3–7.

PSRS Ministru Padomes Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR pie Latvijas PSR Ministru Padomes:

Mācītāju saraksts, kas tiesāti par pretvalstisko darbību [kr. val.]. *LNA-LVA*, 1448–1–36.

Statistiskās ziņas par jauno sadzīves tradīciju ieviešanu Latvijas PSR, 1962. *LNA-LVA*, 1448–1–179; 1963. *LNA-LVA*, 1448–1–220; 1964. *LNA-LVA*, 1448–1–221.

Statistiskās ziņas par funkcionējošajām baznīcām, lūgšanu namiem, garīdzniecību un garīgajām mācību iestādēm Latvijas PSR [kr. val.]. *LNA-LVA*, 1448–1–177.

PSRS Ministru Padomes Reliģijas lietu padomes pilnvarotais Latvijas PSR:

Sarakste ar reliģiskajām kopienām un vietējiem varas orgāniem par Romas katoļu baznīcas stāvokli un darbību Latvijas PSR, 1966. *LNA-LVA*, 1419–3–62.

Sarakste ar PSRS MP Reliģijas lietu padomi, Latvijas PSR MP un citām vadošajām organizācijām par reliģisko organizāciju darbību Latvijas PSR [latv. un kr. val.], 1968. *LNA-LVA*, 1419–3–4.

Statistiskās ziņas par funkcionējošajām baznīcām, garīdzniecību, reliģiskajām kopienām, garīgajām mācību iestādēm Latvijas PSR, 1973. *LNA-LVA*, 1419–3–154.

Laikabiedru atmiņas / Memories of Contemporaries

- DU MV 489 (2): intervija ar Genovefu Barkovsku, ierakstija A. Miņenkova Daugavpilī 22.03.2015. (87 min., latv. val.).
- DU MV 1099: intervija ar Geroidu Bogdanovu, ierakstija A. Miņenkova Daugavpilī 10.05.2017. (81 min., kr. val.).
- DU MV 1069: Svetlanas Stoļarovas dzīvesstāsts, ierakstija A. Miņenkova Daugavpilī 22.03.2015. (80 min., kr. val.).
- DU MV 1098: intervija ar [teicējs atteicās izpaust savu identitāti], ierakstija A. Miņenkova Daugavpilī 10.05.2017. (36 min., kr. val.).
- Intervija ar Ivanu Bogdanovu, ierakstija A. Miņenkova Daugavpilī 28.03.2015. (128 min., kr. val., glabājas autores arhīvā).

Publicētie avoti / Published Sources

- XXII s'ezd Kommunisticheskoj partii Sovetskogo Soiuza. Stenograficheski otchet* (1962). Moskva: Gosudarstvennoe Izdatel'stvo politicheskoj literatury.
- Brēde, Aina (sast.) (1972). *Svētku varavīksne: tradīciju gadagrāmata*. Rīga: Liesma.
- Brēde, Aina (sast.) (1979). *Svētku varavīksne: palīgs tradīciju kopējiem*. Rīga: Liesma.
- Brudnyi, Vladimir (1968). *Obriady vchera i segodnia*. Moskva: Nauka.
- Cimermanis, Saulvedis (atb. red.) (1981). *Sociālistisko svētku un ieražu attīstības jautājumi*. Rīga: Zinātne.
- Čivkule, Elga, Jefremova, Lidija (1970). Padomju sadzīves tradīcijas lauku darbaļaužu dzīvē. No: *Arheoloģija un etnogrāfija*, IX. Rīga: Zinātne, 211.–239. lpp.
- El'chenko, Iu. N. (1976). *Novomu cheloveku – novye obriady*. Moskva: Politizdat.
- Emeliakh, Liubov' (1971). *Proiskhozhdenie khristianskogo kul'ta*. Leningrad: Lenizdat.
- Filatov, A. N. (1967). *O novykh i starykh obriadakh*. Moskva: Profizdat.
- Fišers, R., Juškēvičs, B. (1964). Padomju sadzīves tradīciju attīstība Latvijā. No: *Arheoloģija un etnogrāfija*, VI. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 202.–223. lpp.
- [Iklāva, Ārija] (1989). Padomju tradīcijas. No: Ritenberga, Valda (galv. red.). *Ģimenes enciklopēdija*. 1. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 352.–406. lpp.
- Ivanov, V. I. (1964). *Zhizn' rozhdaet novye obriady*. Minsk: Belarus'.
- Ligere, Maija (1978). Seno kāzu tradīciju elementu apguves un pārmantošanas iespējas mūsdienu kāzu ceremonijā. No: *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1977. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 155.–158. lpp.
- Lisavtsev, E. I. (1966). *Novye sovetskie traditsii*. Moskva: Sovetskaia Rossiia.
- Lunacharskii, Anatolii (1927). *O byte*. Leningrad: Goslitizdat.
- Lunacharskii, Anatolii (1965). *Pochemu nel'zia verit' v boga*. Moskva: Nauka.
- Lunacharskii, Anatolii (1972). *Ob ateizme i religii*. Moskva: Mysl'.
- Markvarte, Vera (1972). Republikas kultūrizglītības iestādes kā partijas politikas īstenošanas darbaļaužu komunistiskajā audzināšanā (1959.–1965.). No: *Pētera Stučkas*

Latvijas Valsts universitātes zinātniskie raksti, 155. sējums. Daži komunistiskās audzināšanas jautājumi. Rīga: Pēteru Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 27.–54. lpp.

Materialy vneocherednogo XXI s'ezda KPSS (1959). Moskva: Gosudarstvennoe Izdatel'stvo politicheskoi literatury.

Mazaev, Anatolii (1978). *Prazdnik kak sotsial'no-khudozhestvennoe iavlenie.* Moskva: Nauka.

Ponomarev, Boris (red.) (1982). *Istoriia Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soiuza.* 6-oe izd., dop. Moskva: Politizdat.

Rudnev, Vladimir (1974). *Sovetskie prazdniki, obriady, ritualy.* Leningrad: Lenizdat.

Sukhanov, Ivan (1976). *Obychai, traditsii i preemstvennost' pokolenii.* Moskva: Politizdat.

Ugrinovich, Dmitrii (1975). *Obriady. Za i protiv.* Moskva: Politizdat.

Zavarina, Antoņina (1970). Padomju sadzīves tradīciju attīstība Latvijas pilsētās. No: *Arheoloģija un etnogrāfija, IX.* Rīga: Zinātne, 195.–209. lpp.

Prese / Press

Kizanovičs, G. Jauniem – jaunas tradīcijas. *Padomju Jaunatne*, 18.05.1958.

Miežis, A. Parunāsim par sadzīves tradīcijām. *Cīņa*, 19.04.1957.

Padomju sadzīves tradīciju plauksmei. *Cīņa*, 27.05.1962.

Veidojas jaunas tradīcijas. *Dzimtenes Balss*, 22.06.1958.

Vēlreiz par sadzīves tradīcijām. *Cīņa*, 13.06.1957.

Literatūra / Secondary Sources

Binns, Christopher A. P. (1979). The Changing Face of Power: Revolution and Accommodation in the Development of the Soviet Ceremonial System: Part I. *Man* (N.S.), 14 (4), pp. 585–606.

Binns, Christopher A. P. (1982). Soviet Secular Ritual: Atheist Propaganda or Spiritual Consumerism? *Religion in Communist Lands*, 10 (3), pp. 298–309.

Bokhanov, Aleksandr, Gorinov, Mikhail, Dmitrenko, Vladimir (2001). *Istoriia Rossii. XX vek.* Moskva: AST. Pieejams: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Bohan_3/46.php (skatīts 21.04.2017.).

Boldāne-Zeļenkova, Ilze (2017). The Invented Traditions: the Calendar of Festive Days and Family Customs in the Latvian SSR. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3 (104), 122.–150. lpp.

Boldāne-Zeļenkova, Ilze (2019). The Role of Ethnographers in the Invention of Socialist Traditions in Latvian Soviet Socialist Republic. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 13 (2), pp. 33–47.

Cushman, Thomas O. (1988). Ritual and Conformity in Soviet Society. *Journal of Communist Studies*, 4 (2), pp. 162–180.

- Dadabaev, Timur (2014). Religiosity and Soviet 'modernisation' in Central Asia: locating religious traditions and rituals in recollections of antireligious policies in Uzbekistan. *Religion, State & Society*, 42 (4), pp. 328–353.
- Khvostova, Galina (2010). Ispol'zovanie sotsialisticheskoi obriadnosti dlia preodoleniia religioznosti naseleniia. *Neprikosnovennyi zapas: debaty o politike i kul'ture*, 5 (73). Pieejams: <http://www.intelros.ru/readroom/nz/nz-73-5-2010/7681-ispolzovanie-socialisticheskoy-obryadnosti-dlya-preodoleniya-religioznosti-naseleniya.html> (skatīts 16.03.2022.).
- Kruks, Sergejs (2011). *Ārtelpas skulptūras semiotika, ekonomika un politika. Pieminekļu celtniecība un demontāža Latvijā (1945–2010)*. Rīga: Neputns.
- Pospelovskii, Dmitrii (2003). *Totalitarizm i veroispovedanie*. Moskva: Bibleisko-bogoslovskii institut sv. Apostola Andreia.
- Putinaitė, Nerija (2021). Political Religion and Pragmatics in Soviet Atheisation Practice: The Case of Post-Stalinist Soviet Lithuania. *Politics, Religion & Ideology*, 22 (1), pp. 64–83.
- Smolkin, Victoria (2018). *A Sacred Space Is Never Empty: A History of Soviet Atheism*. Princeton University Press.
- Sokolova, Anna (2011). Pokhorony bez pokoinika: transformatsiia traditsionnogo pokhoronnogo obriada. *Antropologicheskii forum*, 15, s. 187–202.
- Taubmans, Viljams (2003). *Hruščovs un viņa laikmets*. Rīga: Atēna.
- Vazerova, Alla, Mol'kin, Aleksei (2015). "Sotsialisticheskaia obriadnost'" sovetskikh musul'man v 1960–1980-e gg. (na primere Srednego Povolzh'ia). *Sovremennye nauchnye issledovaniia i innovatsii*. № 2. Pieejams: <http://web.snauka.ru/issues/2015/02/46418> (skatīts 06.12.2016.).
- Viksne, Rudīte (2017). Padomju režīma antirelīģiskā politika Latvijā 1954.–1964. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2 (103), 52.–79. lpp.
- Zhidkova, Elena (2012). Sovetskaia grazhdanskaia obriadnost' kak al'ternativa obriadnosti religioznoi. *Gosudarstvo, religiia, Tserkov'*, 3–4 (30), s. 408–429.

CONCEPTUALISATION OF THE SOCIALIST CUSTOMS IN SOVIET LATVIA, 1960s–1980s

Anastasija Miņenkova

Mg. hist., PhD candidate; historian; history teacher in Riga Pushkin Lyceum

Research interests: relationship between power and religion in the Latvian SSR and the USSR, the Soviet cultural policy in the field of religion, interaction between religious rituals and the socialist customs.

The article deals with a specific field of Soviet cultural policy – introduction of socialist customs forming an alternative to the practice of religious rituals in the Latvian Soviet Socialist Republic (Latvian SSR). The Soviet authorities facilitated the spread of the socialist customs in order to reduce the public's focus on religious rituals. The article gives an insight into the process of conceptualisation of the socialist customs in Latvia during the 1960s–1980s, revealing how the Soviet authorities justified and ensured the introduction of the socialist customs and how their content and artistic form was designed. The article outlines the conditions affecting the development of this phenomenon in the Soviet Union (USSR) and the Latvian SSR, respectively. The author also attributes attention to institutions and officials involved in the introduction of the socialist customs and to the mechanisms used for dissemination of these customs. The article describes the ideological reasoning of the socialist customs and the specifics of their concept in the Latvian SSR.

Key words: religious rituals, Latvian SSR, socialist customs, Soviet cultural policy.

Summary

In the period between the early 1960s and late 1980s, a major trend in Soviet cultural policy was the introduction of the socialist customs, which was widely implemented throughout the Soviet Union (USSR) and specifically in the Latvian Soviet Socialist Republic (Latvian SSR). This article deals particularly with the socialist customs that functionally repeated religious rituals of different denominations and possibly competed with them. Thus, the following measures were introduced: the Celebration of the Registration of the Child's Birth, the Children's and the Childhood Celebration, the Coming of Age Feast, the Komsomol Wedding Celebration, the Memorial Days, etc.

In publications and documents of the period under study the socialist customs are also referred to as new every-day life traditions, Soviet every-day life traditions, socialist traditions, Soviet rituals, civil rituals, sometimes also family customs and festivals. However, the official Soviet festivals, such as the anniversary of the Great October Socialist Revolution, March 8, Lenin's birthday, etc. are left outside the focus of this article.

In order to promote the spread of the socialist customs, the Soviet authorities needed to conceptualise them – to give them practical and ideological grounds. Initially, the socialist customs were positioned as a means of antireligious fight, but the conceptualisation of socialist customs became more and more complicated as the political connotations of the cultural policies of the USSR changed. Although the spread and concept of the socialist customs throughout the Soviet state already began in the first half of the 20th century, the territory of Latvia was only affected by this process after the Second World War, particularly from the 1960s to 1980s.

The article pays closer attention to the mechanisms for implementing the socialist customs, as well as the institutions and people involved in the dissemination of these customs. The design and promotion of the socialist customs involved different levels of authorities, e. g. the registry offices of the municipalities, educational and cultural institutions, trade unions, Soviet youth and public organisations. The academic staff including ethnologists, historians and educators, who developed extensive methodological literature on the subject, played a particularly important role. The activities of the institutions and officials targeting on the monitoring of the practice of religious rituals in the Latvian SSR were also important.

Evaluating the processes of conceptualisation of the socialist customs in the territory of Latvia from the 1960s to 1980s, the author concludes that the socialist customs were interpreted by Soviet authorities both as an effective means of combating religious ritual practices and as a factor in the rooting of the Soviet lifestyle, upbringing of the so-called Soviet man, the builder of Communism. The antireligious orientation of the socialist customs intensified as the antireligious campaign was launched by the First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union (CPSU) Nikita Khrushchev in 1958–1964. As part of it, the pressure on religious denominations was increasing along the USSR, which included a reduction in the number of rituals or even their full eradication, and the dissemination of social customs was considered an important factor in this work. Replacing religious rituals with the Soviet analogues was seen as one of the most important factors in the scientific atheistic propaganda.

On the other hand, the importance of the socialist customs in the process of bringing up the Soviet man was properly assessed in the late 1950s and early 1960s. Although in the 1980s the interest in combating religious rituals diminished among the Soviet authorities and the role of the socialist customs in bringing up the Soviet man was emphasised, the antireligious discourse in the concept of the socialist customs did not disappear until the end of the Soviet period.

Another direction of conceptualisation of the socialist customs in the Latvian SSR was particularly important – in the theoretical publications it was argued that the socialist customs are closer to the old pre-Christian era customs of the nation than religious rituals. Religious practices and these “popular customs” were systematically opposed, and the latter were widely used to create the content and presentation of the socialist customs. This method was often used in the Soviet republics and regions where the so-called

popular customs historically less intertwined with religious rituals. The author concludes that the Latvian SSR was a field suitable for such a concept of socialist customs.

Saņemts / Submitted 27.08.2022.

© 2023 Anastasija Miņenkova, Latvijas Universitāte
Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons*
Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).
This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0
International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).